

Störningar i anpassningen – inflation och marknads- systemets funktioner

I kapitel 1 formulerades ett av huvudproblemen för denna studie på följande sätt: Hur skall vi ta oss ur den nuvarande ekonomiska krisen och nå en stabil långsiktig tillväxt, samtidigt som vi anpassar oss till en lägre, långsiktig tillväxttakt än vi vant oss vid under efterkrigstiden?

I kapitel 3 behandlades de långsiktiga tillväxtmöjligheterna, dvs den potentiella tillväxten efter det att vi tagit oss ur obalansen och anpassat oss till en lägre tillväxttakt. I detta kapitel kommer själva anpassningen att diskuteras, närmare bestämt två faktorer som påverkar både anpassningen och den långsiktiga tillväxtpotentialen. Dessa faktorer är dels inflationen, dels det ekonomiska systemets effektivitet. Till slut diskuteras de ogynnsamma effekterna av en kombination av stark inflation och dålig anpassningsförmåga hos det ekonomiska systemet.

4.1 Inflationens inverkan på tillväxten

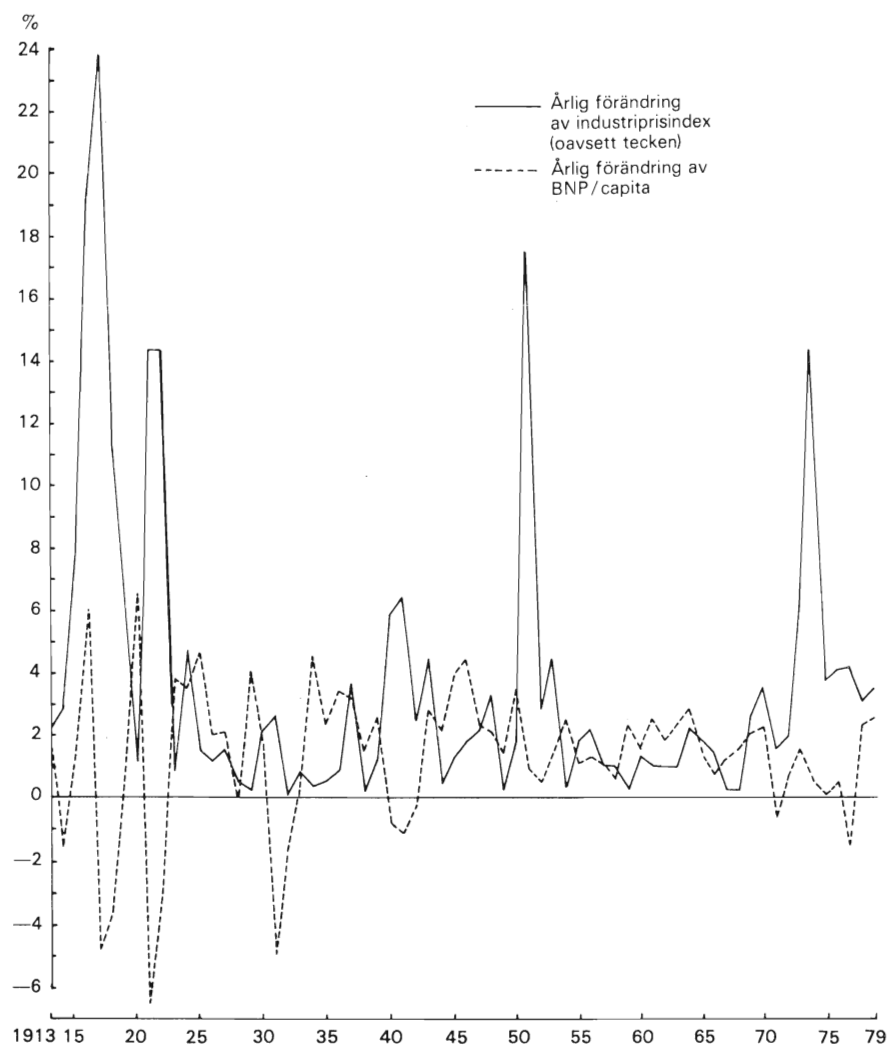
4.1.1 Generella samband

I figur 4.1 visas samvariationen mellan den årliga tillväxttakten av BNP/capita och den årliga absoluta procentuella förändringen av de genomsnittliga industripriserna i Sverige 1913–78.¹ Som framgår av figur 4.1 gäller åtminstone för Sverige en negativ korrelation mellan dessa båda variabler.² En viss

¹ Positiva liksom negativa förändringar representeras således av positiva tal i figuren.

² Korrelationskoefficienten är $-0,33$. Om man beräknar korrelationen mellan den absoluta prisförändringstakten ett år och ökningstakten av BNP/capita året därpå, ökar koefficienten till $-0,44$. Med ytterligare ett års förskjutning minskar koefficienten till $-0,08$. Vid förskjutning i motsatt riktning blir koefficienten $+0,04$ (1 år) respektive $+0,05$ (2 år).

Figur 4.1. Årlig procentuell förändring av industriprisindex och BNP/capita i Sverige 1913–1979

fasförskjutning kan iakttas: den största prisförändringen tenderar att inträffa något år innan botten på tillväxtkurvan nås.

Vilka är orsakerna till denna negativa samvariation? Den enkla jämförelsen i figuren antyder ett samband mellan kraftiga, absoluta prisförändringar och tillväxttakt. Detta förhållande har länge diskuterats men har ännu ej fått en allmänt accepterad teoretisk förankring. Utan att här gå in på några djupare teoretiska spekulationer kan man konstatera följande.¹ Med inflation avses en fortlöpande höjning av den genomsnittliga prisnivån. Men i praktiken ökar aldrig alla priser i samma takt. Även om de flesta priser stiger, finns det priser som är oförändrade eller till och med sjunker. De relativa prissäskjutningarna mellan olika varor kan således vara mycket betydande. Samtidigt kan konstateras att ju kraftigare den genomsnittliga prisförändringen är, desto kraftigare är relativprissäskjutningarna.² Samvariationen mellan den genomsnittliga förändringen i prisnivån och de relativa prissäskjutningarna kan studeras i figur 4.2. Som framgår av figuren finns ett positivt samband (korrelationskoefficienten är 0,64): ju större de genomsnittliga prisförändringarna är, desto större blir relativprissäskjutningarna.

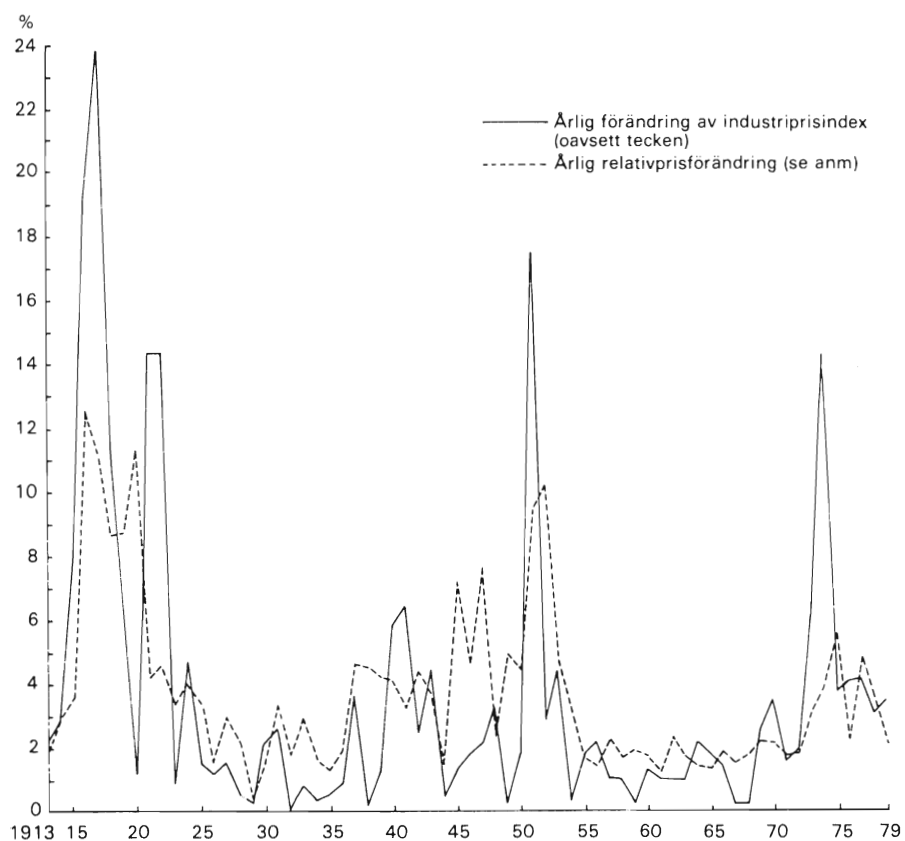
Detta är också en viktig förklaring till det negativa sambandet mellan prisförändringstakt och ekonomisk tillväxt. Eftersom i ett marknadssystem information till olika beslutsfattare förmedlas huvudsakligen via priserna, spelar dessa en mycket central roll. En hög inflation medför stora relativprissäskjutningar. När de relativa priserna kastas om, blir det svårt att tolka prissignalerna. Dels är det svårt att utläsa vad som är en relativprissäskjutning och vad som är "allmän inflation", dels är det svårt att veta om förändringen är bestående eller ej. Signaleringen av relativpriser störs med andra ord av inflationen.³ Även om en viss prisförändring tolkas som en bestående relativprissäskjutning, tar det tid innan man hinner anpassa sig till denna. En relativprissänkning på en vara som träffar tillverkaren utifrån (allt annat lika) innebär normalt en sänkt lönsamhet i hans tillverkning. Detta gör att produktionen så småningom kommer att minska. Är prissänkningen så stor att inte ens rörliga kostnader kan täckas, slås produktionen snart ut. En relativprishöjning ger å andra sidan signaler om ökad lönsamhet, vilket

¹ Inflationens orsaker och dess samband med ekonomisk tillväxt har ingående studerats inom ramen för institutets företagsbaserade makromodell och studien över prisregleringars effekter. Ett flertal resultat har redan publicerats. Se t ex Eliasson (ed) [1978] s 105–125, 137–163 och Eliasson [1977], samt Axell [1979]. Resultaten från dessa studier ligger i hög grad till grund för skrivningen i detta kapitel.

² Dessa slutsatser stöds av Fosters resultat att prisökningars *variabilitet* ökar med den genomsnittliga prisökningstakten. Se Foster [1978].

³ Se vidare Axell [1979].

Figur 4.2 Årlig procentuell förändring av industriprisindex och relativpriser i Sverige 1913–1979

Anm: Relativprisförändringen har beräknats enligt $P_{R,t} = \sum_{i=1}^m \frac{|P_{i,t} - \bar{P}_t|}{n}$

där P_R = relativprisförskjutning

P_i = prisförändring för några varugrupper
(malm, massa, stål, textil och verkstadsvaror)

\bar{P} = prisförändring för industrivaror i genomsnitt

stimulerar till expansion. Men i den mån ny produktionskapacitet måste byggas, tar anpassningen tid.

En relativprissänkning leder under sådana förhållanden ganska snart till en minskning av produktionen, medan en relativprishöjning leder till ökad produktion först på längre sikt.¹ Vissa simuleringsresultat visar t ex att även en ”gynnsam” relativprisförändring (t ex en prishöjning på våra tunga exportvaror) till att börja med leder till sänkt tillväxttakt för att först så småningom medföra en ökning.² Det finns anledning att återkomma till denna slutsats i kapitel 10 vid diskussionen av konsekvenserna av de strukturförändringar som svensk ekonomi tycks stå inför.

Anpassningsperioden till kraftiga relativprisförskjutningar verkar vidare av simuleringsexperimenten att döma vara mycket lång. Ju kraftigare prisförändringar, desto längre anpassningsperiod. I vissa fall ebbar verkningarna ut först efter 10–15 år. En anledning till att anpassningen tar tid är att marknaden tenderar att överreagera på prisförändringar. Under hela anpassningen befinner sig ekonomin mer eller mindre i ojämvikt i så måtto att kapacitet, utbud och efterfrågan på olika delmarknader inte överensstämmer vid de priser som registrerats.

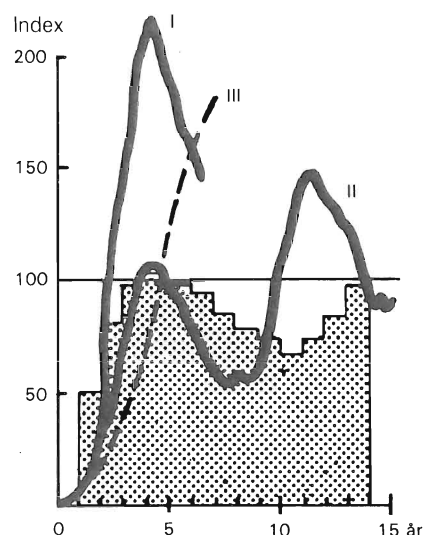
Vissa simuleringsexperiment visar att en måttlig förändring (t ex + 5 %) av exportprisindex i svenska kronor efter ett par år resulterar i en större förändring än den ursprungliga i såväl producent- som konsumentprisindex. Bakom detta ”overshooting”-fenomen ligger först vinsternas förändring på grund av prisförändringen och sedan lönernas reaktion på pris- och vinstförändringarna. Så småningom stabiliserar sig utvecklingen när hela exportprisförändringen i stort sett spritt sig till konsumentpriserna. Vid större förändringar uppstår också liknande ”overshooting”-effekter, men med flera års fördröjning. Åtminstone i den simulerade ekonomin tar det längre tid för ekonomin att stabilisera sig efter stora än efter små prisförändringar. Se vidare figur 4.3.

Det bör dock påpekas att såväl detta resultat som indikationerna på anpassningsperiodens längd i allmänhet vid kraftig inflation strider mot det konventionella synsätt enligt vilket prisgenomslaget är mycket snabbt och utan ”overshooting”-effekter. Det ligger i sakens natur att samband av detta slag är svåra att testa empiriskt, eftersom det är svårt att uppfylla villkoret

¹ Denna systemegenskap finns hos institutets mikro-makro-simuleringsmodell och har illustrerats genom ett flertal experiment. Denna modell befinner sig fortfarande under utveckling och estimation, varför de simuleringsresultat som anges i texten bör tolkas som hypoteser. Detta gäller för övrigt även vissa resultat från den monetära modellen (se nedan).

² Se t ex Carlsson, Eliasson & Nadiri (eds) [1978] s 72–96.

Figur 4.3 *Prisspridningen. Några numeriska exempel*

Figuren visar prisspridningen i den svenska ekonomin enligt tre olika estimationsförfaranden.

Linjerna I och II visar spridningen av en 5- respektive 10-procentig engångshöjning av exportprisindex (i svenska kronor) år 1968 (ett lågkonjunkturår) till konsumentprisindex i mikro-makromodellen.¹

Figuren är konstruerad så att index = 100 när konsumentprisindex stigit med 5 respektive 10 % utöver prisnivån i ett referensfall. Som framgår tenderar små prisökningar att spridas snabbare än större genom mikro-makromodellen. Detta är en genomgående egenskap hos modellsystemet, likaså att prisspridningen går snabbare ju mindre outnyttjad reservkapacitet som finns vid experimenttillfället. Det visar sig också att även vid små prisstegringar, särskilt under högkonjunkturförhållanden, åstadkoms långvariga negativa produktionseffekter.²

Den pris-”overshooting” som figuren visar och som i mikro-makromodellen beror av att även lönerna ”överskjuter” för att sedan följas av en kraftig rekyll har funnit ett visst stöd i en traditionell ekonometrisk ansats. Fördelningen över tiden av genomslaget av prisförändringar under efterkrigstiden har studerats med hjälp av en 12-års polynomfunktion (skuggad yta i figuren). Förfarandet att arbeta med fördelningsfunktioner av detta slag med långa tidsfördröjningar på tidsserier kännetecknade av konjunkturcykler är statistiskt inte helt tillfredsställande. Men det är mycket svårt att empiriskt komma åt denna typ av fenomen på annat sätt, innan mikromodellen testats och utvärderats. Det kan dock nämnas att samma ”överskjutningseffekt” även visade sig i en tidigare studie när spridningen antogs äga rum under 3 år.³

Likaså ger en simulering av en 2,7-procentig prisökning 1978 (också ett lågkonjunkturår) på den monetära modellen⁴ en mycket likartad och ”överskjutande” prisspridning (streckad linje III).

Även om ingen av testmetoderna är idealisk, är resultaten ganska samstämmiga. Till dess motsägande resultat framkommit finns det anledning att arbeta vidare under hypotesen att prisspridningen i en ekonomi tar avsevärt längre tid än man tidigare trott och kan försätta en ekonomi i ett långvarigt ojämviktstillstånd med ej försumbara reala aktivitetseffekter som följd. Så långt man kan bedöma har en sådan egenskap hos det ekonomiska systemet stor betydelse för dess stabilitetsegenskaper och uppträdande under en allmän, internationell inflationsperiod.

¹ Eliasson (ed.) [1978] s 113. ³ Genberg [1965].

² Ibid. s 114.

⁴ Se Axell [1979].

”allt annat lika” under så lång tidsperiod som det är fråga om. Detta är ett område där våra kunskaper för närvarande är otillräckliga och där åtskilligt empiriskt arbete erfordras.

Enligt det synsätt som skisserats ovan och som i stor utsträckning bygger på modellsimuleringar skapar kraftig inflation osäkerhet genom att den gör det svårt att tolka prissignaler och genom att anpassningen tar tid. Men osäkerheten gäller inte bara individer och företag utan även i lika hög grad ekonomisk-politiska beslutsfattare. I syfte att dämpa inflationen insätter regeringarna i olika länder åtgärder i form av prisregleringar,¹ kreditstopp etc. Sådana åtgärder undandrar sig genom sin oberäknelighet företagens kalkyler och försvårar därmed långsiktig planering. Härigenom skapas en osäkerhet utöver den företag och individer är vana vid och kan räkna in i sina kalkyler. Missbedömningar görs. Man blir försiktig och planeringshorisonterna kortas. Vinster i en avlägsen framtid får på grund av osäkerhet och höga kalkylräntor minskat nuvärde.

De enda investeringar som kan övervägas är sådana som ger resultat på kort sikt, dvs i första hand rationaliseringsinvesteringar. Det finns således mycket som tyder på att en ekonomi, som störs under längre tid av stark inflation, kommer att befinna sig i ett långvarigt ojämviktstillstånd med opålitlig prissignalering. Detta medför såväl minskade investeringar som en ineffektiv resursfördelning på grund av att de investeringar som görs lätt hamnar i ”fel” företag och sektorer. Härigenom förlorar ekonomin tillväxtmomentum även på längre sikt.

4.1.2 Inflationens inverkan på den svenska ekonomin de närmaste åren

Det står klart att inflationen är en av de viktigaste faktorer som påverkar den svenska ekonomin på kort och medellång sikt. Den ekonomiska utvecklingen de närmaste åren beror enligt det synsätt som redovisats ovan i hög grad på hur väl vi lyckas dämpa inflationen. De frågor som uppstår är dels hur inflationen kommer att utvecklas under de närmaste åren, dels hur denna utveckling kommer att påverka den ekonomiska tillväxten.

För att kunna besvara frågan om hur inflationen kommer att utvecklas framöver, behöver man känna inflationens orsaker. Alla studier till trots är detta fortfarande ett område där nationalekonomer är oense. Någon

¹ Se vissa preliminära resultat på denna punkt i Axell [1979]. Det verkar som om prisstoppen under 70-talet inte givit några avsedda effekter under själva prisstoppsperioden men däremot möjligen en höjning av den allmänna prisnivån efteråt.

väletablerad, av alla accepterad, teori existerar sålunda inte. Detta medför i sin tur att prognoserna om den framtida inflationstakten går isär. Även om man är ense om orsakerna i stort, räcker det med att man gör olika bedömningar av hur tungt t ex kort- respektive långsiktiga faktorer väger för att prognoserna skall skilja sig radikalt.

Bland långsiktigt verkande orsaker till inflationen kan nämnas följande. Övergången till fria växelkurser i början av 70-talet och en därmed följande minskad disciplin vad avser prisutvecklingen i olika länder samt ovanan vid att hantera den nyvunna frihet som fria växelkurser ger den ekonomiska politiken, ger också inflationsbekämpningen en helt annan dimension än tidigare. Ett annat orsakskomplex har att göra med skattefinansieringen av den offentliga sektorn och de inflationseffekter som följer därav.¹ Inkomstbeskattningens progressivitet i många länder anses också verka inflationsdrivande därför att den delvis sätter marknadens allokeringmekanismer ur spel. Detta har betydelse bl a under perioder då betydande omallokeringar av resurser (arbetskraft och kapital) äger rum i en ekonomi.

Bland mera kortsiktigt verkande faktorer kan nämnas penningmängdens ökningstakt, dvs den ekonomiska politiken i olika länder, den ökade likviditeten i världsekonomin till följd av OPEC-ländernas bytesbalansöverskott, missväxt i jordbruket, uppnåendet av kapacitetstak i vissa sektorer, oljeprishöjningarna etc.

Att väga samman dessa och andra faktorer till en kvantifierad helhetsbild är en mycket vansklig uppgift, som vi ännu ej behärskar. Vissa sådana, ibland djärva, kvantifieringar har dock gjorts och redovisas i samband med modellkörningarna i kapitlen 5 och 6. Valet av alternativ som presenteras har där gjorts delvis med hänsyn till den centrala roll som inflationen kan väntas spela åtminstone fram till mitten av 1980-talet. Ett genomgående drag i dessa bedömningar är att risken för en förnyad internationell inflationsvåg inte skall underskattas.

Även om bedömningen av den framtida inflationstakten vore problemfri, återstår problemet att olika ekonomiska modeller ger olika utsagor om

¹ Denna sektor har vuxit starkt i alla industriländer under efterkrigstiden. Eftersom den i allmänhet finansieras via skatter och inte via marknadspriser har riskerna ökat för ett inflationsdrivande gap mellan de varor och tjänster som utbjuds av den offentliga sektorn och dem som efterfrågas. Härmed är dock icke sagt att marknadsprissättning vore tillämplig på alla offentliga tjänster.

inflationens verkningar på ekonomin vad avser såväl storlek som placering i tiden och bakomliggande orsakssammanhang.¹

Resultaten av de modellsimuleringar som gjorts understryker emellertid att stimulanspolitik under det pågående konjunkturuppsvinget lätt kan bli inflationspolitik, och att ekonomisk-politiskt åstadkommen inflation i detta skede kan ha starka negativa reala effekter. Osäkerheten i modellanalysen gäller hur snabbt dessa reala effekter inträffar vid användandet av dessa "teoretiska" resultat som beslutsunderlag.

En slutsats blir t ex att den omedelbara framtiden blir av stor betydelse för tillväxt och balans kring mitten av 80-talet. Om inte 1979/80 års konjunkturuppsving klaras utan inflationistiska störningar, kommer vi enligt modellanalysen att förlora ekonomisk tillväxt under en stor del av 80-talet. Är störningen tillräckligt kraftig blir målsättningen ungefärlig balans omkring 1985 i de utrikes och de offentliga betalningarna meningslös. Vårt läge kan vara lika dåligt då som nu. Till detta återkommer vi i kapitel 11.

Inflationsstörningar kan nå oss via omvärlden om vi underlåter att isolera oss som Västtyskland och Schweiz via anpassningar uppåt av valutan. Att föra en sådan politik i rätt tid är dock en mycket svår uppgift.

4.2 Det ekonomiska systemets effektivitet

De förändringar i världsekonomin som inträffat under 1970-talet har kommit att ställa stora krav på anpassning i många länder. En av de viktigaste av dessa förändringar, nämligen inflationen, har redan diskuterats. I kapitel 3 diskuterades också de förändrade yttre förutsättningar för ekonomisk tillväxt som inträffat såväl internationellt som i Sverige. Mycket tyder på att dessa förändrade förutsättningar också har att göra med anpassningsförmågan och

¹ I institutets mikrobaserade makromodell leder inflation först till ökade vinster och ökad tillväxt för att sedan ge en rekyl och minskad tillväxt på sikt. Den monetära modellen (se Axell [1979]) uppvisar ungefär samma samband mellan inflation och ekonomisk tillväxt men effekterna kommer senare (se figur 11.2).

De gemensamma dragen kompenserar delvis bristen på exakt numerisk överensstämmelse. Bägge de nämnda modellsystemen antyder exempelvis hur beroende verkningarna av politiken är av läget när åtgärderna genomförs. Expansionspolitik i ett konjunkturuppsving (med högt kapacitetsutnyttjande) ger praktiskt taget inga positiva stimulans effekter men ganska snabbt negativa rekyleffekter. Måttlig ekonomisk-politisk stimulans i en lågkonjunktur har dock i mikro-makro-modellen visat sig ge en mycket långvarig tillväxt- och inflationseffekt från efterfrågesidan av s k Keynesianskt slag, som så småningom oundvikligen vänds i sin motsats. Ju häftigare och ju mer inflationistisk stimulansen är, desto snabbare och kraftigare vänds verkningarna i negativ riktning. Inflationistisk expansionspolitik via penningssystemet i den monetära modellen ger likartade, reala effekter som dock dröjer längre i tiden.

effektiviteten hos det ekonomiska systemet, först ur internationell sedan svensk synvinkel.

4.2.1 *Det internationella ekonomiska systemets effektivitet*

Industriländernas snabba realinkomsttillväxt under efterkrigstiden och speciellt under 60-talet byggde bl a på ett effektivt och med tiden bättre fungerande internationellt produktions- och leveranssystem. Delvis var det fråga om anpassning till de olika ländernas komparativa fördelar vilken underlättades av utrikeshandelns gradvisa liberalisering. Delvis var det emellertid också fråga om en internationalisering av produktionen i form av ökad ekonomisk integration. Medan den förra aspekten medförde en bättre resursallokering, kan man hävda att den ökade integrationen i sig gav fördelar utöver detta: bättre standardisering av produkter för att möjliggöra längre produktionsserier, lättare tekniköverföring, förbättrade kommunikationer, bättre samordnad ekonomisk politik etc. (Jfr kapitlen 2 och 3.)

Ett centralt inslag i den internationella integrationen var det internationella valutasystemet (det s k Bretton Woods-systemet) som medförde såväl konvertibla valutor som fasta omräkningskurser och stabilitet i det finansiella systemet.¹ Den amerikanska dollarn kom, som nämnts ovan, att få en central roll som den valuta olika länder var beredda att hålla som valutareserv. Systemets konstruktion, kompletterad av först en kortfristig internationell kreditförmedling (sedan 1958) och därefter (sedan 1960-talets mitt) en internationell kapitalmarknad, försvårade de facto avsevärt en självständig ekonomisk politik i industriländerna. Av hänsyn till betalningsbalansen tvingades olika länder att begränsa sina försök att stabilisera t ex sysselsättningen. Internationella störningar (t ex konjunkturella) fångades således delvis upp och dämpades *inom* de olika länderna.²

¹ Det bör understrykas att det nya europeiska monetära systemet (EMS) grundat på den s k Bremenöverenskommelsen, som nyligen antagits i modifierad form, innebär ett steg tillbaka i riktning mot fasta växelkurser och officiellt syftar till ökad stabilitet i det nuvarande, flytande växelkurssystemet. Ekonomer har kritiserat arrangemanget dels av det skälet att man inte tror det bidrar till ökad stabilitet, dels därför att man ansett att förslaget i grund och botten haft andra syften samt också därför att man inte ansett att prisinstabiliteten betydtt särskilt mycket för t ex världshandeln. Se t ex "The European Monetary System" i *National Institute Economic Review*, March 1979. Vad gäller den tredje synpunkten vill vi alltså markera en avvikande mening. Svårigheten att teoretiskt formulera och empiriskt belägga denna typ av effekter i den traditionella teorivärlden är dock betydande. Jfr Hooper & Kohlhaugen [1978]. De finner en priseffekt men ingen handelsvolymeffekt.

² Eliasson [1971].

Valutasystemet med fasta växelkurser kan således sägas ha utövat en form av priskontroll i världsekonomin. När detta system av olika anledningar bröt samman omkring 1970, kom anpassningen till externa störningar att fungera annorlunda än tidigare. Vid fria växelkurser utgör inte längre valutareserven någon restriktion på den ekonomiska politiken. De ekonomisk-politiska åtgärder man i olika länder vidtagit de senaste åren för att komma till rätta med störningar har också blivit mycket olika. Störningarna sprids mellan länder på ett annat sätt än tidigare. Med hänsyn till vad som ovan sagts om det ekonomiska systemets anpassning vid t ex kraftig inflation, kan denna förändring i det internationella valutasystemet ha kommit att innebära att stabiliseringen tar längre tid än tidigare. Att detta tycks vara fallet just nu innebär emellertid inte nödvändigtvis att det *måste* vara så: möjligen kan erfarenheterna av en större frihet att föra en självständig ekonomisk politik leda till att denna politik blir bättre avvägd i framtiden och därmed kanske mindre destabiliserande.

För det land som vill kontrollera sin egen interna inflation med en rörlig växelkurs blir lösningen att föra en disciplinerad ekonomisk politik. I penningpolitiskt avseende måste kontroll av penningmängden ersätta den ekonomisk-politiska disciplin som fasta växelkurser tidigare automatiskt ålade regeringen. Penningpolitisk disciplin kan variera mellan länderna, och detta är en orsak till att inflationsbilden skiljer sig, som t ex för närvarande. Det är intressant att notera hur land efter land efter 1974 börjat anta riktlinjer för penningmängdens tillåtna framtida utveckling. Detta gäller dock ännu inte de skandinaviska länderna.

En av de viktigaste förutsättningarna för den snabba ekonomiska tillväxten i industriländerna under efterkrigstiden, uppbyggnaden av ett stabilt internationellt valutasystem, har således blivit väsentligt försvagad under det senaste årtiondet.

En annan viktig förutsättning har varit den ökade liberaliseringen av världshandeln med industrivaror, som lett till förbättrad internationell arbetsfördelning och ökad ekonomisk integration. Som ett resultat av de för många "gamla" industriländer försämrade tillväxtbetingelserna i kombination med den ökade konkurrensen från "nya" industriländer har emellertid på senare år vissa protektionistiska tendenser börjat märkas. Samtidigt som man fortsätter att sänka tullarna på industrivaror införs andra typer av handelshinder: företag i krisdrabbade branscher subventioneras, det regionala stödet ökas till utsatta orter, försörjningsberedskapsskäl åberopas till skydd för vissa inhemska näringar, importbegränsning via licenstvång och

kvotering florerar etc. Många av dessa åtgärder är riktade i första hand mot de nya industrialiserade länderna, men deras verkningar är ofta mer generella.

Vissa av åtgärderna är säkerligen både politiskt och ekonomiskt rationella för det enskilda landet. Utan dem skulle utslagningen av företag med åtföljande arbetslöshet och stora kapitalförluster i många fall bli alltför snabb. I den mån dessa åtgärder är temporära och avsedda att göra övergången till nya verksamheter och en ny industristruktur mjukare, kan de t o m ge stora positiva bidrag. Ovan har redan påpekats hur opålitlig marknadernas prissignalering för närvarande är. Risker är emellertid också stora att många åtgärder får permanent karaktär. Om de tillämpas i stor omfattning i många länder kan de negativa konsekvenserna bli mycket starka. Som nämnts i föregående kapitel ligger en av de största utvecklingsmöjligheterna för framtiden i ett väsentligt ökat handelsutbyte och en större ekonomisk integration med de länder som nu håller på att industrialiseras eller ännu inte ens har börjat sin industrialisering. Protektionistiska inslag i den ekonomiska politiken världen över kan kraftigt reducera den potential som annars finns.

En aspekt på de protektionistiska inslag som finns är att den ekonomiska integrationen inom de redan existerande handelsblocken fortsätter, medan varje block i större utsträckning än tidigare skyddar sig mot konkurrens utifrån. Återverkningarna på världsekonomin som helhet av denna form av "blockprotektionism" är naturligtvis mindre än om varje land för sig drev en protektionistisk politik. Men de länder, särskilt små länder, som står utanför handelsblocken får ökade svårigheter, både på kort sikt (genom ökade svårigheter att få avsättning för sin export) och på lång sikt (genom att deras förhandlingsposition gentemot handelsblocken försvagas ytterligare). Om man av olika skäl är förhindrad att ingå i handelsblocken, blir följderna att företag i dessa länder i stället för att exportera från hemlandet måste etablera producerande dotterföretag inom varje block.¹ En sådan utveckling kan få allvarliga konsekvenser för en starkt exportinriktad ekonomi, som t ex den svenska.

Det är svårt att avgöra hur allvarliga följderna av de nu märkbara protektionistiska tendenserna kan bli för Sveriges del. Om de skulle växa sig starka, skulle en av de viktigaste förutsättningarna för den ekonomiska

¹ Detta skulle alltså innebära att export delvis ersattes av utlandsproduktion. Hittills har emellertid för Sveriges del ett starkt *positivt* samband mellan export och utlandsproduktion kunnat iakttas. Se Swedenborg [1979 a].

utvecklingen såväl i Sverige som i hela den industrialiserade världen under efterkrigstiden börja minska i betydelse. IUI bedömer dock en sådan utveckling som ganska osannolik på längre sikt, samtidigt som den redan är ett faktum för den övergångsperiod fram till mitten av 1980-talet som kalkylerna i Del III i föreliggande studie handlar om. Skulle de protektionistiska strömningarna visa sig bli bestående, måste dock den sannolika, långsiktiga (dvs bortom 1985) tillväxttakten revideras ned ytterligare.

Tillsammans innebär de förändringar som inträffat de senaste åren beträffande såväl det internationella valutasystemet som de protektionistiska tendenserna att utvecklingen på medellång sikt kommer att hämmas i jämförelse med erfarenheterna tidigare under efterkrigstiden. I dessa avseenden minskas alltså det internationella ekonomiska systemets effektivitet.

4.2.2 *Den svenska blandekonomin i fara – minskad marknadsmässighet?*

På samma sätt som det i det internationella ekonomiska systemet finns inslag av minskad funktionsduglighet, finns växande sådana inslag även i den svenska blandekonomin. Detta illustreras bl a av att det på senare år framkommit en rad debattskrifter kring detta tema.¹ Men trots att ekonomins marknadsmässighet varit föremål för ett betydande intresse har den visat sig vara oerhört svår att både definiera meningsfullt och mäta. Kvantitativa studier saknas praktiskt taget helt, bortsett från resultaten från de ännu inte färdigtestade modeller som nämnts ovan. Bl a därför går meningarna vitt isär om i vilken utsträckning den svenska blandekonomin effektiva funktioner som skapare av ekonomisk välfärd är i fara. De tidigare redovisade teoretiska modellresultaten och det faktum att frågorna ideligen dyker upp i såväl politisk som ekonomisk-politisk debatt gör att problemet helt enkelt inte kan förbigås med tystnad i denna långtidsbedömning.

Det svenska ekonomiska systemets funktionsduglighet i framtiden ingår i de långsiktiga tillväxtförutsättningarna. Med hänsyn till den besvärande situation i vilken ekonomin länge befunnit sig är bristen på empiriska forskningsresultat på detta viktiga område synnerligen beklaglig. Det försök

¹ Se text Skandinaviska Enskilda Banken, *Erfarenheter av blandekonomin*, uppsatser och diskussioner vid Dahmén-symposiet om den svenska blandekonomin, Stockholm 1976; af Trolle [1978]; *Vägar till ökad välfärd* (Ds Ju 1979:1), samt *Blandekonomi i kris?* SNS, Stockholm 1978.

som görs nedan att få ett kvantitativt grepp om problemen får ses som ett första försök att utröna graden av okunskap.

Utgångspunkten för resonemanget är att vi vill behålla en marknadsekonomi med inslag av vissa regleringar, dvs vad som brukar kallas blandekonomi. Frågan är i vilken grad den marknadsstyrda delen av ekonomin under senare år har minskat till följd av ökade regleringsinslag. Den värdering som ligger till grund är att ett ekonomiskt systems grad av marknadsmässighet är viktig för effektivitet och ekonomisk tillväxt. Med grad av marknadsmässighet avses i det följande den utsträckning i vilken resursallokeringen i samhället sker via marknader på vilka prisbildningen är fri från regleringar och konkurrensbegränsningar och vilka inte snedvrids av subventioner. Det är värt att notera att det kan finnas en konflikt mellan effektivitet och utjämningsambitioner i ett samhälle. (Se kapitel 9.) Det för dock för långt i detta kapitel att ge sig in på en mer precis definition av hur det marknadssystem skall utformas som bäst främjar effektivitet och jämn välfärdsfördelning.

I tabellerna 4.1 och 4.2 görs ett försök att med grova räkneexempel illustrera hur stor del av den svenska ekonomin (utbudssidan) som kan sägas vara marknadsstyrd i den bemärkelsen att inga subventioner ges. Längre fram redovisas även en grov kalkyl över hur stor del av efterfrågesidan som är fri från prisreglering eller konkurrensbegränsning.

Av tabell 4.1 med tillhörande kommentarer framgår att vid årsskiftet 1978/79 85–90 % av industrins produktion i Sverige var icke-subventionerad. Motsvarande siffra för 1975 var 95–100 %. Subventionerna har alltså ökat mycket kraftigt de senaste åren, men det är fortfarande en ganska liten del av industrin som är subventionerad.

Som jämförelse kan nämnas att beräkningar gjorda inom GATT visar att statliga subventioner till industrin beräknade som andel av BNP i Sverige mellan 1965 och 1973 låg på ca 1 % för att under 1974, 1975 och 1976 öka till 1,4, 2,2 och 3,2 %. Enligt GATT var 1976 siffran för Sverige högre än för andra OECD-länder med undantag av Belgien, Irland och Norge. Under den tidigare delen av den undersökta perioden låg dock de svenska siffrorna klart under genomsnittet.¹

I tabell 4.2 redovisas en kalkyl av marknadsmässigheten i hela ekonomin. Beräkningen visar att vid årsskiftet 1978/79 närmare 80 % av varu- och kraftproduktionen var icke-subventionerad, men endast ungefär hälften av tjänsteproduktionen. För ekonomin som helhet var mindre än 2/3 av utbudet

¹ Herin [1979] s 105.

Tabell 4.1. *Grov beräkning av hur stor del av industrin som är marknadsstyrd 1978/79 samt 1975*

	Förädlings- värde 1977 miljarder kr	Andel marknadsstyrning ^a		
		1975	1978/79	
		%	%	miljarder kr
Extraktiv industri	2,2	100	20	0,4
Skyddad livsmedelsindustri	4,3	100	100	4,3
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	2,1	100	100	2,1
Dryckesvaru- o tobaksindustri	0,9	100	100	0,9
Textil- o beklädnadsindustri	3,1	70	70	2,2
Trä-, massa- och pappersindustri	12,9	100	80	10,3
Grafisk industri	5,4	100	100	5,4
Gummivaruiindustri	0,8	100	100	0,8
Kemisk industri	5,0	100	100	5,0
Petroleum- o kolindustri	0,4	100	100	0,4
Jord- o stenindustri	2,2	100	100	2,2
Järn-, stål- o metallverk	3,8	83	50	1,9
Verkstadsindustri, exkl varv	28,3	100	100	28,3
Varv	2,4	100	0	0
Övrig tillverkningsindustri	0,4	100	100	0,4
Hela industrin	74,2	98	87	64,6

^a Avser frånvaro av subventioner.

Källa för förädlingsvärde: LU 78.

Kommentar: För 1978/79 antas i extraktiv industri hela järnmalmsproduktionen vara subventionerad. Inom tekoindustrin beräknas ca 30 % av produktionen vara subventionerad och i trä-, massa- och pappersindustrin ca 20 %. I järn- och stålindustrin antas större delen av handelsstålproduktionen och ungefär 1/3 av specialstålproduktionen vara subventionerad. Varvsindustrin antas vara helt och hållet subventionerad. Övriga branscher antas ej vara subventionerade.

För 1975 antas endast 30 % av tekoindustrin och en mindre del av stålindustrin ha varit subventionerade.

av varor och tjänster icke-subventionerat. Denna siffra har minskat under 1970-talet dels på grund av att den offentliga sektorns andel av produktionen ökat, dels på grund av de ökade subventionerna till industrin. Det bör också påpekas i enlighet med kommentarerna till tabellerna att de angivna siffrorna snarare innebär en överskattning än en underskattning av hur stor del av ekonomin som är marknadsstyrd.

Även om under de allra senaste åren subventionerna till industrin vuxit starkt, kan man inte utan vidare dra slutsatsen att industrin skulle ha blivit mindre marknadsmässig under efterkrigstiden. Snarare talar Sveriges stora utrikeshandel i kombination med en växande liberalisering av världshandeln under efterkrigstiden för att industrin hittills har blivit mera konkurrensutsatt och därmed mera marknadsmässig än tidigare. "Överproduktionen"

Tabell 4.2. Grov beräkning av den svenska ekonomins marknadsmässighet 1977

	Förädlings- värde, miljar- der kr	Andel icke subventionerad produktion	
		%	miljarder kr
Jordbruk och fiske	6,4	0	0
Skogsbruk	5,7	100	5,7
Industri	74,2	87	64,6
El-, gas-, värme- o vattenverk	6,3	33	2,1
Byggnadsverksamhet	17,4	80	13,9
Summa varu- o kraftproduktion	110,1	78	86,3
Varuhandel	24,9	100	24,9
Samfärdsel	13,5	70–80	9,4–10,8
Bostadsförvaltning	18,5	0–30	0–5,6
Privata tjänster	33,7	80	27,0
Offentliga tjänster	54,8	0–28	0–15,3
Summa tjänsteproduktion	145,4	47–57	61,3–83,6
Totalt	255,5	58–66	147,6–169,9

Källa för förädlingsvärde: LU 78.

Kommentar. Hela jordbruksproduktionen antas vara subventionerad. Siffran för industrin är hämtad från tabell 4.1. I el-, gas-, värme- och vattenverk antas den del av sektorn som ligger utanför statliga och kommunala verk vara icke-subventionerad. Inom byggnadsverksamheten antas endast de offentliga väg- och anläggningsinvesteringarna vara subventionerade. Vad beträffar samfärdsel antas endast järnvägs- och busstransporter vara subventionerade. När det gäller bostadsförvaltning kan större delen av dessa tjänster anses vara subventionerade. Genom intäktsschablonerna för beskattning, statsgaranterade lån till låga räntor etc kan småhusboendet sägas vara generellt subventionerat. Även om hyresregleringen nu är avskaffad har dess ersättare, bruksvärdeprincipen, till effekt att hyrorna endast med tveksamhet kan sägas vara marknadsmässigt bestämda.

Inom den privata tjänstesektorn antas ca 20 % av förädlingsvärdet härröra från aktiviteter som inte styrs av marknaden – i första hand bank- och försäkringsverksamhet som regleras via Bank- och försäkringsinspektionen.

Vad slutligen beträffar den offentliga sektorn är den andel av de offentliga tjänsterna som finansieras via avgifter ca 25 %.¹ Här inräknas dock socialförsäkringsavgifterna. Om dessa räknas som skatter i stället för som avgifter sjunker siffran till ca 17 %.² Eftersom även i de fall då avgifter utgår, dessa inte täcker kostnaderna, kan man om man så vill betrakta alla offentliga tjänster som subventionerade eller på annat sätt utanför marknadssystemet.

av vissa varor, främst tekoprodukter, i förhållande till våra komparativa fördelar har således minskat till förmån för andra verksamheter.

De senaste årens ökning av subventionerna till industrin är emellertid allvarlig såtilivida som den har berört främst vissa av våra största exportindustrier som hittills har burit upp en betydande del av ökningen av vår levnadsstandard. Om inte dessa subventioner snabbt avvecklas under den nu pågående svenska konjunkturuppgången, är risken stor för permanenta

¹ Ysander [1979a].

² Ibid, s 19.

skador på vår internationella konkurrenskraft. Subventioner låser resurser, bl a arbetskraft, till ekonomiskt ineffektiva verksamheter. Mycket tyder på att brist på knappa resurser, främst yrkeskunnig arbetskraft och visst maskinkapital, kommer att bli ett tillväxt- och inflationsproblem under de närmaste åren (se kapitlen 6, 7 och 8). De ökade subventionerna efter 1975 har berört branscher som tillsammans svarar för ca 40 % av vår totala export.

Om man söker mäta marknadsmässigheten hos den svenska ekonomin från efterfrågesidan i stället för från utbudssidan, måste man ta hänsyn till prisregleringar och konkurrensbegränsningar. För enkelhets skull kan man begränsa sig till de 80–85 % av BNP som utgörs av privat och offentlig konsumtion. I tabell 4.3 redovisas en grov kalkyl av hur stor del av den totala konsumtionen i Sverige som styrs av marknadspriser. Under antagande om att den offentliga sektorns varor och tjänster inte prissätts enligt marknadsprinciper (inte ens i den mån de är avgiftsbelagda) är enligt tabellen endast ungefär en tredjedel av den totala konsumtionen i landet styrd av marknadspriser. Se även kommentarerna till tabellen.

Oavsett om de antaganden som gjorts vid dessa grova kalkyler är rimliga eller ej, torde det ändå stå klart att en betydande del av den svenska ekonomin styrs av andra kriterier än marknadssignaler. Särskilt stor roll vid beräkningarna spelar de antaganden som rör den offentliga sektorn som under hela efterkrigstiden vuxit i relativ storlek, och som till väsentlig del lever ett liv skyddat från marknadskonkurrens och traditionell prisstyrning. Problemet för resursallokering i samhället hamnar då på "finansieringssidan", dvs det sätt på vilket man knyter samman vad konsumenterna/väljarna via beskattning är villiga att betala och besluten om *vilka* varor som skall produceras, *var* de skall produceras (offentligt eller privat) och *hur* de skall fördelas.

Det är således inte den offentliga sektorns storlek i sig som behöver medföra konsekvenser för marknadsstyrningen. Tvärtom, efterfrågan på denna typ av tjänster tenderar i alla länder att öka med realinkomsten alldeles oavsett om de produceras i privat eller offentlig regi. Det som påverkar resursallokeringen är i stället det faktum att den offentliga sektorn finansieras via skatter och inte styrs av marknadens priser samt att offentlig produktion (konsumtion) inte utsätts för normal konkurrens t ex via fri nyetablering. Genom att offentlig produktion oftast inte utsätts för konkurrens, tenderar produktionskostnaderna att bli högre än i den privata sektorn. Dessutom saknas också det tvång att anpassa sig till efterfrågan som marknadskonkurrensen tvingar fram. Detta diskuteras ytterligare i kapitel 9 om den offentliga

Tabell 4.3. Grov beräkning av hur stor del av den totala konsumtionen i Sverige som styrdes av marknadspriser 1977

	1977 miljarder kr	Andel icke prisreglerad	
		%	miljarder kr
<i>Privat konsumtion per sektor</i>			
Jordbruk och fiske	7,9	0	0,0
Skogsbruk	0,2	100	0,2
Extraktiv industri	0,0	–	0,0
Skyddad livsmedelsindustri	19,1	0	0,0
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	10,8	100	10,8
Dryckesvaru- o tobaksindustri	15,3	0	0,0
Textil- o beklädnadsindustri	16,3	100	16,3
Trä-, massa- o pappersindustri	3,2	100	3,2
Grafisk industri	4,5	100	4,5
Gummivaruindustri	1,1	100	1,1
Kemisk industri	6,4	100	6,4
Petroleum- o kolindustri	8,3	0	0,0
Jord- o stenindustri	0,4	100	0,4
Järn-, stål- o metallverk	0,0	–	0,0
Verkstadsindustri exkl varv	19,1	100	19,1
Varv	1,3	100	1,3
Övrig tillverkningsindustri	2,5	100	2,5
El-, gas-, värme- o vattenverk	4,2	0	0,0
Byggnadsverksamhet	0,0	–	0,0
Varuhandel	0,0	–	0,0
Samfärdse	8,1	25	2,0
Bostadsförvaltning	30,5	0	0,0
Privata tjänster	25,9	80	20,7
Utländska turisttjänster	4,0	100	4,0
Privat konsumtion totalt	189,2	49	92,5
Offentlig konsumtion	100,9	0	0,0
Total konsumtion	290,2	32	92,5

Kommentar: De sektorer vars varor antas vara prisreglerade är jordbruk och fiske, skyddad livsmedelsindustri, dryckesvaru- och tobaksindustri, petroleum- och kolindustri (de sistnämnda branschernas produkter är hårt beskattade och prisreglerade), el-, gas-, värmeverk samt bostadsförvaltning (jfr kommentaren till tabell 4.2). Av samfärdssektorns tjänster antas 3/4 (post, tele, persontransporter och vissa godtransporter) vara prisreglerade. Privata tjänster utom vissa bank- och försäkringstjänster antas vara marknadsprissatta.

sektorn, där bl a möjligheten till en mer marknadsmässig avgiftsfinansiering av offentliga tjänster analyseras. Det skall tilläggas att dessa problem inte är unika för Sverige utan gemensamma, framför allt för de europeiska länderna (se vidare kapitel 9).

En ytterligare begränsning på marknadsekonomin är de prisregleringar som permanent eller tidvis snedvrider priserna. Dessa regleringar finns inte inräknade i de kalkyler som presenterats ovan. De är föremål för en särskild

studie inom institutet. I denna studie har inte framkommit något stöd för att prisregleringarna under 70-talet hållit nere inflationstakten. Om några effekter åstadkommit är det snarare frågan om en höjning av inflationstakten efter prisregleringens upphävande.¹

Emellertid finns avvikelser från marknadsprinciperna inte bara på varu- och tjänstemarknaderna utan även på arbets- och kapitalmarknaderna. Vad först gäller arbetsmarknaden kan sägas att den under efterkrigstiden har blivit mindre flexibel på flera sätt. Arbetskraften har blivit mer specialiserad. Den bär på ett allt större mänskligt kapital i form av lång, specialiserad utbildning och kunnande som dels har snävare användningsområden än tidigare, dels vad gäller "on the job training" delvis finansieras av arbetsgivaren. Även om lagstiftning i ökande utsträckning gjort det svårare för företagen att reglera sin bemanning efter strikt ekonomiska kriterier eller att internt fördela arbetet efter kompetens och förutsättningar (MBL), kan stora delar av låsningarna på arbetsmarknaden sägas utgöra ett resultat av såväl arbetstagares som arbetsgivares åtgärder och önskemål. Detta utvecklas ytterligare i kapitel 8. Återigen har vi att göra med ett europeiskt snarare än unikt svenskt problem. Skattesystemet har likaså effektivt reducerat möjligheterna för arbetsgivaren att prissignalera med observerbara löneskillnader efter skatt mellan svenska företag.

Denna utveckling har i sig medfört en gradvis förstelning i arbetsmarknadens anpassningsfunktioner. Utvecklingen kontrasterar mot den omfattande rörligheten under 1950- och 60-talen då dessutom den svenska ekonomin medvetet industrialiserades med hjälp av en aktiv arbetsmarknadspolitik på fackföreningarnas initiativ som drev arbetskraften ut ur framför allt jordbrukssektorn och in i industrin. Den solidariska lönepolitiken hjälpte till att slå ut icke effektiva produktionsverksamheter. Man kan möjligen säga att denna politik hjälpte svensk industri mot sin nuvarande internationellt höga standard fortare än som skulle ha blivit fallet om företagen inte tvingats prestera bättre på grund av hård utlandskonkurrens och hård konkurrens om arbetskraften.

På ett väsentligt område har dock marknadsmässigheten hos den svenska ekonomin höjts. Detta gäller i första hand den *öppna kreditförmedlingen* och *räntebildningen*. Detta har framför allt skett under omvärldens tryck. Marknader kan saknas därför att de nödvändiga institutionerna inte finns eller inte tillåts fungera. Institutionella regleringar av den öppna kreditförmedlingen har under det senaste decenniet i många avseenden omöjliggjorts

¹ Se Axell [1979].

för utpräglade utrikeshandelsekonomier som den svenska på grund av tillväxten av ett effektivt internationellt kreditförmedlingssystem sedan slutet av 50-talet. Denna slutsats stöds också av en specialstudie till långtidsbedömningen¹ där klara tecken på en övergång från en kvantitets(ransonerings)ekonomi till en marknadsekonomi kunnat observeras på kreditsidan under 60-talet. En närmare diskussion av dessa problem återfinns i kapitel 7.

En stor del av den viktiga företagssektorns resursallokering hämmas dock fortfarande av institutionella, fiskala arrangemang. Bolagsskatten tenderar att låsa fast internt skapade resurser (vinster) i just de företag där de uppstått och inkomstskatten omöjliggör i kombination med detta aktiemarknadens funktion som effektivt resursstyrande medium. Betydelsen av detta framstår klarast när konkurrensförutsättningarna växlar mellan industrierna, och resurserna skall växlas från ett företag till ett annat. Skattehänsyn förstärkt av inflation gör det avsevärt billigare att plöja tillbaka pengarna i företaget än att via öppen vinstutdelning eller till och med direkt utlåning föra dem till mer lönsam användning i andra företag. Avkastningskraven på investeringar tenderar därigenom att sänkas, vilket lätt leder till felinvesteringar. (Se kapitel 7.) Kraven på resursöverföringar mellan företagen via en marknad kommer förmodligen att bli mycket stora framöver (se kapitel 10). I viss utsträckning har en institutionell anpassning till det rådande stela systemet redan skett via konglomeratbildningen i företagen, där interna administrativa resursomfördelningssystem skapats. Den allmänna erfarenheten inom stora företag är dock att öppna marknader fungerar bättre.²

4.3. Ökad inflation och minskad marknadsmässighet i kombination

Det har ovan konstaterats att den kraftiga inflationen på senare år medfört betydande anpassningsproblem för ekonomin. Samtidigt har anpassningsförmågan minskat genom att en allt mindre del av ekonomin har blivit styrd av marknadssignalerna. Frågan är om vi inte härigenom hamnat i en ond cirkel. Bristen på marknadsstyrd anpassning medför ökade krav på statliga åtgärder som sätter en ännu större del av marknaden ur funktion, driver fram mer

¹ Se Eriksson & Södersten [1979].

² Se Eliasson [1976 a].

inflation osv. Risken är att ju mer den marknadsstyrda sektorn krymper, desto större del av den totala anpassningen koncentreras just dit.

Exempel på verkningarna av inflation i kombination med inflexibla institutionella förhållanden är lätt att finna bl a inom skatteområdet. Den höga ambitionsnivån vad gäller inkomstutjämnning medför en hög progressivitet i skatteskalorna och höga marginalsatser. För att stimulera till rörlighet på arbetsmarknaden krävs därför mycket betydande bruttolöneskillnader. Kombinationen av dessa institutionella förhållanden med hårda anpassningskrav medför stora inflationsrisker. Utformningen av bolagsbeskattningen i kombination med dubbelbeskattningen av bolagsvinster och de höga marginalsatserna vid inkomstbeskattning får liknande verkningar, dvs trögrörlighet på marknaden och risk för inflation.

Ett ytterligare förhållande som anknyter till föregående kapitel är att om resursomfördelningen inte längre sker mellan jordbruk och industri utan mellan produktivitetmässigt och lönemässigt mer likvärdiga aktiviteter (t ex inom industrisektorn), blir omställningsprocessen mer inflationistisk, samtidigt som den går långsammare. Härigenom sänks det ekonomiska systemets effektivitet.

Analysen hittills har visat att Sverige i likhet med de flesta OECD-länder står inför väsentligt sämre yttre tillväxtbetingelser än tidigare under efterkrigstiden. De förändrade konkurrensbetingelserna innebär betydande krav på anpassning. Samtidigt står det klart att de ”inre tillväxtbetingelserna” i den svenska ekonomin försämrats i den meningen att flera faktorer, som tidigare underlättat en mjuk och snabb anpassning utan inflationstendenser, inte längre i samma utsträckning kan anses göra det. Dessa omständigheter kommer förmodligen att spela en avgörande roll för utvecklingen såväl på medellång sikt som på ännu längre sikt.